

Dobszay László

Szent Benedek Regulájának zenetörténeti jelentősége

Tekintet nélkül arra, hogy Gergely dallamait leírták vagy szájhagyományosan adták tovább, van-e okunk feltételezni, hogy ezek azonosak azokkal, amelyeket a fennmaradt forrásokból ismerünk?

Bizonytalan s veszélyes bármi kísérlet, arra, hogy egy ilyen korai időszak énekanyagát kapcsolatba hozzuk a két évszázaddal későbbi kéziratok adataival. Ezt a kockázati elemet akkor küszöböljük ki, ha a „standard” (gregorián) repertoárt úgy tekintjük, mint amely Frankhonban keletkezett 750 és 850 között. (W. Apel)

Dobszay László zenetörténész (MTA Zenetudományi Intézet), a Schola Hungarica karnagya, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzene-tanszakának egyetemi tanára, a Magyar Egyházzenei Társaság elnöke.

*Nincs súlyosabb tévedés, mint a jelen képét a távoli múltba vetíteni. De éppoly esztelenség volna tagadni, hogy egyes jelenségek, vonások igen soká élnek... Látszólag el-
lentmondás van benne, hogy nem változott a dallam, holott ma is folytonos változás a lényege. De éppen ez a bizonyítéka állandóságának: hogy százados használat, mindig új, mindig más előadás ellenére az alapformák azonossága megállapítható a régi feljegyzésekből. (Kodály Zoltán)*

A gregorián ének kutatásának két alapvető nehézsége van. Az egyik az, hogy nem lehet pontosan meghatározni a kutatás tárgyát, vagyis azt, hogy mi a gregorián. A másik, hogy a rendelkezésre álló források nem feleltethetők meg közvetlenül e nehezen meghatározható tárgynak.

A gregorián kutatás tárgyának meghatározása mennyiségileg azért problematikus, mert nem világos, hogy a latin liturgia egyszólamú énekkincséből mennyi sorolható a gregorián kategóriájába. Érdekesebb azonban e mennyiségi bizonytalanságnál a minőségi. Egy sok évszázadon át leiratlanul élő anyagnak minden egyes darabja történeti rétegeket rejt magában, s minden zenetörténeti megállapításunknál felvethető a kérdés: voltaképpen melyik rétegről beszélünk a darabnak. A darab alapgondolata a gregorián? A formulák és műfajok? Maga a stílus? A szöveg-dallam párosítás? A *hic et nunc* változat?

Az e tárgyról valló forrásanyag viszonylag késői pillanatfelvétel. Még ha az elveszett nagyobb részről le is mondunk, az ún. tények akkor is egy késői leírásban, helyi, időbeli és más véletlenségekkel összeszöve állnak előttünk. E metodikai bizonytalansághoz a népzenei idézem analógiának: A XX. században felvett dallamadat egy meghatározott faluban élő meghatározott énekes egyszeri előadását rögzíti. Ebben az adatban mégis ott rejlik a dallam egész élete: születése, változásai, zenei és társadalmi környezete egészen a jelenkorig. A tudomány nem tudomány, ha elfeledkezik az egyedinek és a benne rejlő általánosnak összetettségéről, de akkor sem, ha nem tulajdonít az adatnak az egyediségen túli értelmet, vagy bejelenti az *ignoramus et ignorabimus*-t. A me-

reven pozitívista nézőpont a gregorián esetében sem realista, mert nem veszi tudomásul, hogy annak valós élete túlnyúlik az ún. adatok és tények körén; az agnosztikus viszont akkor téved, ha még az erőfeszítést is reménytelennek tartja a teljesebb igazság megismerésére.

A két nehézség valójában egymást orvosolja. Ha a gregorián ének egyedi kompozíciók tára (*Opusmusik*) lenne, akkor a kései és egyedi pillanatfelvétel nem dokumentálna semmit önmagán túl. Ha azonban az egyedi elhangzás mélyén ott rejlik a teljes történelmi folyamat, akkor különböző megállapításaink ugyanannak az adatnak különböző történelmi rétegeire vonatkozathatók. Csak arra kell vigyáznunk, hogy állításaink, módszereink összhangban legyenek azon történelmi réteg természetével, amelyre irányulnak. Nyomozhatunk például egy adatsoportot életre hívó alapgondolat, típus, műfaj, stílus, tehát a darab leginkább konstitutív tényezője után; csak ne akarjuk ezzel meggondolatlanul visszadatálni a kései adat apró részleteit. Megint népzenei példára hivatkozom: ha két népdalénekes éneklő ugyanazt a dallamot, első pillanatban a két előadás különbségére figyelünk, s ebből joggal következtetünk a népdal változékonyságára. Innen csak egyetlen, de már hibás lépés lenne azt mondani, hogy mindkét adat csak önmagával azonos. Az összehasonlítás következő állomása ugyanis a közös felfedezése, amely eljut a dallam lényegéhez, és lehetővé teszi, hogy a közös elemet történelmi tényezőre vezessük vissza.

A legkorábbi gregorián források relatív késői voltát szívesen ellensúlyoznánk a nem-zenei források tanúságával. Azonban a korai szerzők idevágó megnyilatkozásainak többsége sajnos tartalmilag és kifejezésmódban is keveset mond, gyakran homályos. Kiváló kollégáink, J. McKinnon, J. Dyer és mások idevágó kutatásainak ismeretében is azt kell mondanunk, hogy a zenetörténész az első századok keresztény szerzőitől csak túlságosan általános vagy tárgyai szempontból nehezen értelmezhető nyilatkozatokat hallhat.

A kivételek közé tartozik Nursiai Szent Benedek Regulája. Méltón szerzőjének üdítően „földönjáró” jelleméhez, amiről beszél, azt pontosan, ma is megfejtethetőn mondja. Ha lelkiekről beszél, tud egyszerűen is lelkileg beszélni, de ha a kapus teendőire kerül a sor, abból ma is megállapítható, mi a kapus teendője. Ha a zsolozsma végzését szabályozza, akkor ezt pontról pontra össze tudjuk vetni a századokkal későbbi, már liturgikus rendeltetésű forrásokkal.

Talán túlságosan is könnyen. Mert nemcsak a későbbi bencés források egyeznek meg a Regulában leírt renddel (ami könnyen magyarázható), hanem az ezredforduló egyházmegújás officiumai is ugyanezen zsolozsma változatainak bizonyulnak. Így kételyünk támad: az-e az egyezés oka, hogy Benedek egy már korábban élő, majd a X. század táján könyvekbe foglalt hagyományt rögzített, vagy azért egyezik ez a X. századi szokás Benedek leírásával, mert éppen azt követi. Másképpen fogalmazva: jogunk van a Regulából egy szélesebb körű, esetleg Benedeknél korábbi liturgikus szokásra következtetni, avagy Benedek tekintélye alapján, az ő útmutatását követve alakult ki a későbbi források zsolozs-

marendje? Az utóbbi esetben a Regula csak a *terminus ex quo*-t jelöli (vagyis azt az időpontot, amelytől kezdve biztosan él e zsolozsmarend); így viszont az is kérdés, hogy mely századtól vált igazán hatóerőssé. Az előbbi esetben értéke *terminus ante quem* (vagyis olyan időpont, mely előtt léteznie kellett e zsolozsmarendnek), s ezzel egy számunkra jól leírható, sok évszázadon át állandó, a gregorián énekkel szervesen összekapcsolódott liturgia datálását teszi lehetővé.

A kutatók véleménye megoszlik, s állásfoglalásuk gyakran posztulátumszerű. Az egyházi szerzők szívesen hivatkoznak magának a Regulának „*sicut psallit ecclesia Romana*” kifejezésére, elhallgatva, hogy itt Benedek csak egyetlen dologról beszél: a hétköznapi laudes-kantikumok kiválasztásáról. Ebből önmagában nem vonhatunk le olyan következtetést, hogy Benedek a római liturgia követője és tanúja lenne. De hasonlóképpen problematikus azt állítani, hogy Benedek officiuma tökéletessége folytán magához igazította az egész római egyház gyakorlatát, ahogy egy jeles szerző, Suitbert Bäumer mondja: „diese Officiumsordnung eine allgemeine kirchliche Approbation erhielt”, és a római egyház Szent Benedeket követve alkotta meg vagy alakította át saját zsolozsmáját. Másrészt viszont bizonyításra szorul az a nézet, hogy Benedek officiuma nem több, mint a római kurzus revíziója.

Vegyük szemügyre e szempontból a Regula jól értelmezhető adatait. Elsőnek a 4–500 évvel későbbi egyházmegegyés forrásokkal jól egybevethető zsoltsárelosztás kínálkozik vizsgálatra. Táblázatunk a teljes heti zsoltsárendet bemutatja:

<i>matutinum</i>	<i>cursus saecularis</i>	<i>cursus monasticus</i>
vasárnap	1–3, 6–20	20–31
hétfő	27–38	34, 36 (felosztva), 37–41, 43–44
kedd	39–41, 43–49, 51–52	45–49, 51–55, 57–58
szerda	53–61, 63, 65–67	59–61, 65, 67 (felosztva), 68 (felosztva), 70–72
csütörtök	68–79	73–74, 76, 77 (felosztva), 78–84
péntek	80–88, 93–95	85–86, 88 (felosztva), 92–93, 95–100
szombat	96–98, 100–108	101–102, 103–106 (mindegyik felosztva), 107–108
<i>laudes</i>	<i>cursus saecularis</i>	<i>cursus monasticus</i>
vasárnap	92, 99, 62+66, kant. 148–150	50, 117, 62, kant. 148–150
hétfő	50, 5, 62+66, kant. 148–150	50, 5, 35, kant. 148–150
kedd	50, 42, 62+66, kant. 148–150	50, 42, 56, kant. 148–150
szerda	50, 64, 62+66, kant. 148–150	50, 63, 64, kant. 148–150
csütörtök	50, 89, 62+66, kant. 148–150	50, 87, 89, kant. 148–150
péntek	50, 142, 62+66, kant. 148–150	50, 75, 91, 62, kant. 148–150
szombat	50, 91, 62+66, kant. 148–150	50, 142, kant. (felosztva) 148–150
<i>prima</i>	<i>cursus saecularis</i>	<i>cursus monasticus</i>
vasárnap	21–25, 117, 118/1–2, 3–4	118/1–4
hétfő	53, 118/1–2, 3–4	1, 2, 6
kedd	53, 118/1–2, 3–4	7, 8, 9/1
szerda	53, 118/1–2, 3–4	9/2, 10, 11
csütörtök	53, 118/1–2, 3–4	12, 13, 14
péntek	53, 118/1–2, 3–4	15, 16, 17/1
szombat	53, 118/1–2, 3–4	17/2, 18, 19

<i>tercia</i>	<i>cursus saecularis</i>	<i>cursus monasticus</i>
vasárnap	118/5–6, 7–8, 9–10	118/5–7
hétfő	118/5–6, 7–8, 9–10	118/14–16
kedd–szombat	118/5–6, 7–8, 9–10	119–121
<i>szexta</i>	<i>cursus saecularis</i>	<i>cursus monasticus</i>
vasárnap	118/11–12, 13–14, 15–16	118/8–10
hétfő	118/11–12, 13–14, 15–16	118/17–19
kedd–szombat	118/11–12, 13–14, 15–16	122–124
<i>nóna</i>	<i>cursus saecularis</i>	<i>cursus monasticus</i>
vasárnap	118/17–18, 19–20, 21–22	118/11–13
hétfő	118/17–18, 19–20, 21–22	118/20–22
kedd–szombat	118/17–18, 19–20, 21–22	125–127
<i>vesperás</i>	<i>cursus saecularis</i>	<i>cursus monasticus</i>
vasárnap	109–113	109–112
hétfő	114–120	113–114, 115–116, 128
kedd	121–125	129–132
szerda	126–130	134–137
csütörtök	131–132, 134–136	138 (felosztva), 139–140
péntek	137–141	141, 143 (felosztva), 144 (felosztva)
szombat	143–147	144/2, 145–147
<i>kompletórium</i>	<i>cursus saecularis</i>	<i>cursus monasticus</i>
egész héten	4, 30/1–6. vers, 90, 133	4, 90, 133

A következő, kiegészítő táblázatban összegzést adunk a két rendszerről (ti. a bencésről, más néven: monasztikusról és az egyházmegyésről, más néven „világi”, vagy „szekuláris” kurzusról), figyelmen kívül hagyva a *cursus saecularis* vasárnapi primáját, mely valószínűleg egy régebbi, 24 zsoltáros matutínium egyetlen felosztásának maradványa.

	<i>cursus saecularis</i>	<i>cursus monasticus</i>
<i>matutínium</i>	1–108 (kihagyásokkal)	20–108
<i>laudes</i>	50 (92), x, 62+66, x, 148–150	50, x, x, x, 148–150
<i>prima</i>	117, 118/1–4	117, 118/1–4, 1–19
<i>tercia, szexta, nóna</i>	118/5–22	118/5–22, 119–121
<i>vesperás</i>	109–147 (kihagyásokkal)	109–116, 128–147
<i>kompletórium</i>	4, 30/1–6. vers, 90, 133	54, 90, 133

Mond-e valamit a kettő összehasonlítása az elsőség kérdésében?

A *cursus saecularis* beosztásának logikája világos: a matutínumban és a vesperásban folyamatos zsoltárecskézést látunk (átugorva a másutt szereplő zsoltárokat), a matutínumban naponta 12 (vasárnap 18), a vesperásban 5 zsoltáros adagokkal. A kishórákat a 118. zsoltár tölti ki (megtoldva a vasárnapi primában a 117., a hétköznapiban az 53. zsoltárral). A laudes zsoltárrendje állandó, csupán a második helyen álló zsoltár és a kanticum változik naponként.

Véleményem szerint e rendszer nem vezethető le a benedeki kurzusból, tehát a szekuláris szolozsma nem származtatható a monasztikusból. A monasz-

tikus megoldásban illogikus a kishórák zsolttárrendje, a laudes és vesperás zsolttárok számának különbsége, másodlagosnak látszik a zsolttár-divízió mód-szere is. Mindez viszont azonnal érthető, ha föltételezzük, hogy Benedek egy római *cursus saecularis*t alkalmazott szerzeteseinek életkörülményeihez:

A napi munka mellett a 118. zsolttár hosszú, óránként 48 verses szakaszai nehezen végezhetőek el. Ezért hétköznapokra —beosztásának legtalálhatóbb újtásaként— a 15 graduális zsolttárból emelte ki az első 3 x 3 rövid, változatos tartalmú zsolttárt (119–127). Ennek két következménye volt. A vasárnapi szakaszok aránytalanul hosszúak lettek volna, ezért minden szakaszt megfelelezett, és a teljes 118. zsolttárt két napra osztotta el. Így azonban zavarossá is lett a kishórák beosztása: tartalmilag semmi sem indokolja, hogy a hétfő a köznapok sorából kiessék. (A szekuláris megoldás elsődleges voltára utal, hogy nemcsak a közvasárnapokon, hanem a *per annum*-anyagokat megőrző nagyböjtben is a 118. zsolttárból emeli ki a római officium a kishórák responzóriumait; sőt így tesz a monasztikus officium is, anélkül, hogy megfelelően el tudná helyezni a készletet a maga keretei között.) A másik következmény az lett, hogy a vesperás zsolttársorozata (109–147) a kilenc zsolttár áthelyezésével lecsökkent, s ezt a mennyiséget még a hosszabb zsolttárok felosztása után is csak úgy lehetett hét napra elosztani, hogy napi zsolttáradag öt helyett négy lett. Így viszont a laudessel való szimmetria sérült meg. Nehezen elképzelhető, hogy a kishórák e furcsa megoldását simították volna ki később a *cursus saecularis*-ban, s az is, hogy egy 4 zsolttáros, a zsolttárok számát divíziókkal szaporító rendszerből alakították volna ki a graduális zsolttárok hozzáadásával a 7 x 5 zsolttáros szekuláris rendszert.

A zsolozsmaterhek csökkenését szolgálja Benedeknél az is, hogy a laudes állandó főzsolttárát, a 62. zsolttárt csak vasárnapra írja elő, míg egyébként naponta változó zsolttár kerül e helyre. Ennek a műtétnek emléke lehet a bencés laudes egyik furcsasága, a zsolttárok elé illesztett 66. zsolttár *in directaneum*. (A szekuláris megoldás elsőbbségét nemcsak a 62. zsolttárnak legalább a IV. századig visszavezethető állandósága bizonyítja, hanem a bencés zsolozsma olyan anomáliái is, mint például az „ottfelejtett” antifónák esete. Advent utolsó hetének keddjén például a 3. antifóna a bencés zsolozsmában is a szekuláris rítusnak megfelelő 66. zsolttár szövegéből készült, holott a bencések itt az 56. zsolttárt éneklik. Hasonlóképpen a nagyszerdai laudesben a 62. zsolttárból vett antifóna a monasztikus rend szerinti 64. zsolttárhoz társul. Itt említjük meg azt a jelenséget, hogy még a legrégebb monasztikus antifonálék is a szekuláris 3x3 zsolttárral és 3x3 responzóriummal énekeltek a matutinumot nagycsütörtökön, nagypénteken és nagyszombaton.)

Az éjszakai imaóra, a *nocturna laus* zsolttáradagját Benedek a már említett megoldásokon kívül a maga köznapi prima-sorozatával is csökkenteni igyekezett. Így lehetővé vált, hogy a hétköznapi vigília 12-es zsolttárszáma divíziókkal, tehát rövidebb szakaszok beiktatásával valósuljon meg. Ezzel szemben a *cursus saecularis*-ban egyetlen a napok terhelése, de a hagyományos gyakorlatnak megfelelően sértetlen a zsolttár egysége. (Érdekes viszont, hogy

mindkét rendszerben úgy alakul ki a megfelelő imaórák zsolttárrendje, hogy a kompletórium zsolttárai is hiányoznak belőle. Ez arra mutat, hogy a kompletórium nem lehet a zsolttárbeosztásnál későbbi hozzáadás!)

Az eddigieket összegezve kimondhatjuk, hogy az alapelveiben hasonló két rendszer közül a *cursus saecularis*-éből levezethető a benedeki beosztás, fordítva nem. Ugyanakkor a két rendszer között szoros összefüggés van. Ha nem egymással hasonlítjuk őket össze, hanem a rajtuk kívül álló ismert rendszerekkel (pl. a *Regula Magistri*-vel vagy az arles-i püspökök ordójával), nyilvánvaló, hogy a római és a bencés zsolozsma történetileg is összetartozik. Ha valóban Benedek vezette le saját zsolttárrendjét a rómaiból, ez azt jelenti, hogy a *Regula* megírásának idején léteznie kellett a római világi zsolozsma bevett zsolttárrendjének, azt tehát legalább az V. század végéig visszavezethetjük. Mivel pedig a zsolttárelosztás szorosan összefügg a hozzá kapcsolódó antifónákkal és más énekekkel, valamilyen formában ez a zenei anyag is jelen volt e római rendszerben.

Mint mondtuk, a „*sicut psallit ecclesia Romana*” megjegyzés nem terjeszthető ki engedékenyen az egész benedeki zsolozsmára, s főleg nem egy ezer évvel későbbi, normalizált római liturgia vagy éppen egy mai unifikáló reform igazolásául. Ám a mondottakat számításba véve joggal tételezhetünk fel a nyugati liturgikus hagyományon belül egy olyan római modellt, mely Benedeknek mintául szolgált.

Ebből a zenetudós két következtetést vonhat le. A legelső fennmaradt zenei kódexekben található liturgikus keretek legalább négy évszázaddal korábban rögzültek, mégpedig azokkal a különbségekkel együtt, melyek a bencés, az egyházmegyes és az órómai liturgikus forrásokban tanulmányozhatók. A keretekkel együtt pedig a tőlük elválaszthatatlan zenei elemeknek is rögzülniük kellett. Ezt erősíti meg második megfigyelésünk.

A következő felsorolásban a *Regula* olyan mondatait idézzük, amelyek az egyes zenei műfajokat említik. Ez gyakorlatilag egybevág azokkal a műfajokkal, melyek a négyszáz évvel későbbi liturgikus zenei kéziratokban előtűntek. A *Regula* nemcsak általánosságban beszél antifónáról, rezponzóriumból —abban a homályos vagy következtelen értelemben, ahogyan ez a korábbi közvetett forrásokra jellemző—, hanem a legkisebb részletekig menően azonos a felsorolás a későbbi kottás kódexek műfajkészletével. Míg a korai szerzőknél az „antiphona”, „responsorium” stb. terminusok elszigetelten jelennek meg s jelentésük nem körvonalazott, Benedeknél együtt szerepelnek, egymástól megkülönböztetve, s egy funkcionálisan meghatározott rendszert alkotnak. E rendszer pedig teljesen egybevág a „gregorián” kódexek liturgikus-zenei műfajkészletével.

Ne felejtsük meg a *Regula* „*ad ipsum diem pertinentes*” kifejezésének jelentőségéről sem. Ha a szentek ünnepeihez tartozó antifóna-anyagra Benedek közismertként hivatkozik, akkor még inkább rögzült anyagra számíthatott a *temporale* nagy ünnepeinél. Azok az énekszövegek, amelyeket a X. század körüli szerkönyvek a nagy ünnepekre előírnak, többségükben egyszerre van-

nak jelen a gregorián, órómai és ambrozián hagyományban, s a IV–V. századi egyházatyák homíliái szerint e zsoltár-citátumoknak és az adott ünnepnek kapcsolata teológiailag is régóta megalapozott volt. Ismét arra kell gondolnunk, hogy aligha pusztult ki teljességgel a Benedek-kori „*ad ipsum diem pertinentes*” tételek ciklusa s keletkezett mindenestül új repertoár e célra a következő évszázadokban. Ami persze nem jelenti, hogy ezt a lényegi azonosságot megdöntés nélkül minden részletre (hangközre, dallamelemre) is vetíthetjük.

E megállapítások nem újak a liturgiátörténészek számára, de a zenetörténet talán nem vonta le belőlük a kínálkozó következtetéseket.

- antiphona: sex psalmi cum antiphonis – c. IX., XI.
 quattuor psalmi cum antiphonis – c. XVII.
 quinquagesimum qui cum antiphona dicatur – c. XIII.
 psalmus sine antiphona in directum – c. XII.
 psalmus dicatur sine antiphona – c. XIII.
 reliqui sex psalmi cum alleluia canendi – ib.
- responsorium: inter quas et tria responsoria cantantur, duo responsoria sine Gloria post tertiam vero lectionem qui cantat, dicat Gloria – c. IX.
 quattuor lectiones cum responsoriis suis, ubi tantum in quarto responsorio dicatur a cantante Gloria – c. XI.
 aliae quattuor lectiones cum responsoriis suis – c. XI.
- resp. breve: quam breve responsorium subsequatur – c. X.
- hymnus: inde sequatur ambrosianum – c. IX.
 hymnus eiusdem horae – c. XVII., XVIII.
 hymni earundem horarum – ib.
 inde responsorium, ambrosianum – ib.
- vers[iculus]: quibus (sc. psalmis) dictis, dicto versu – c. IX.
 post quem dicatur ambrosianum, versus, canticum de evangelio – c. XII.
 post haec sequantur laudes, deinde ambrosianum, versus – c. XIII.
 post expletionem vero trium psalmodum versus – c. XVII.
 terni psalmi, lectio, versus – c. XVII.
 inde responsorium, ambrosianum, versus – c. XVII.
 post quos hymnus versus – c. XVII.
- invitatorium: post hunc psalmus nonagesimus quartus cum antiphona aut certe decantandus – c. IX.
- varia: praemisso inprimis versu Deus in adiutorium ter dicendum est: Domine labia mea – c. IX.
 dicto versu benedicat abbas – c. IX.
 dicto etiam versu et benedicente abbate – c. XI.
 et supplicatio litaniae id est Kyrie eleison – c. IX.
 post quartum autem responsorium incipiat abbas hymnum Te Deum – c. XI.
 canticum de evangelio – c. XII., XIII.
 nam ceteris diebus canticum unumquodque die suo ex prophetis sicut psallit ecclesia Romana dicatur – c. XIII.

A tudomány számára mindig veszély, ha a valóságot összetéveszti saját elvonatkoztatásaival. Az I. évezred liturgiájában résztvevőknek a műfajok lényege nem merült ki azokban a formai jegyekben, melyekkel mi azokat meghatározzuk. Az antifónák, rezponzóriumok konkrét „dallamokat” jelentettek, melyek segítségével a szövegek az adott műfajban előadhatók. A gregorián, órómai, sőt ambrozián dallamanyagok közös vonásai éppen erre a lényegi elemre mutatnak visz-

sza. Nincs jogunk ugyan a Benedeknél említett antifónát hangról hangra azonosítani például a párizsi Saint-Denis antifonáléjában foglalt tételek egyikével, de teljesen valószínűtlen, hogy a Benedek által ismert dallammodellek előbb kivesztek volna, majd fél évezreddel később ugyanezekben a műfajokban, ugyanezen nevek alatt, ugyanolyan liturgikus helyen és funkcióban csupa vadonatúj dallammodell tűnt volna fel. Gondolhatnánk ilyesféle folyamatra egy-egy elszigetelt esetben, tehát akkor, ha csak véletlenszerűen esne egybe a benedeki és a X. századi műfajrend. A teljes műfajkészlet azonossága azonban szükségszerűen a dallammodellek legfontosabb csoportjának azonosságát is jelenti.

De mi ez az azonosság? Ha tudjuk, hogy a dallamtípusok esetében a legvalóbb valóság éppen az elvont modell, s annak realizálásában már sokkal több az esetlegesség, akkor nem azon kell sopánkodnunk, hogy nincs módunk a IX–X. századi dallamalakot minden részletével együtt visszavezetni a korábbi századokra, vagyis hogy nincs módunkban a gregorián éneket a IX. századnál korábbi állapotában megismerni. Nem ennek az esetleges megvalósulásnak a kora a legfontosabb itt, hanem a dallami és műfaji lényegé. Az ambrozián és a gregorián közti pontos megfelelések talán gyanúsak, mert késői, közvetlen kölcsönzésként magyarázhatók. A dallamok lényege azonban a modell, a típus, végső soron a stílus; az pedig megragadható a többféle hagyományból megismert példák százaiban. Zenei szempontból nem az a legfontosabb számunkra, hogy egy adott szöveg-dallam kombináció a maga egyediségében visszavezethető-e a korábbi századokba. A gregorián —ezen a szinten— nem egyes darabok, meghatározott tételek, „quasi-opusok” összessége, hanem a modellekben tárolt zenei nyelvezet. Az ezredforduló táján leírt dallamgyűjteményekben ott van az a repertoár, illetve annak a repertoárnak lényege, amelyről Benedek beszél, amikor a műfajokat felsorolja. A zenetörténetírás legfőbb feladata itt az, hogy magát a stílust jellemezze és beillessze a történelmi folyamatba. A mintapéldák különbségei, a megvalósítás esetlegességei lényegesek akkor, amikor a stíluson belüli hagyományokat, korokat, divatokat, folyamatokat, helyi szokásokat akarjuk elkülöníteni. De jelentéktelenné válnak, míhelyt a stílus lényegét kívánjuk más stílusokkal szembeállítva látni és láttatni. Amennyi zene a gregorián, órómai, ambrozián, beneventán, mozarab, gallikán repertoárból fennmaradt —minden különbsége ellenére— egy nagy stílus példaanyagának bizonyul, míhelyt szembeállítjuk akár csak a keleti liturgia zenéjével. Egy Mozart-darabbal nem illusztrálható Haydn stílusa, ameddig a bécsi klasszicizmuson belül akarjuk őket összevetni. De eltűnik a kettő közti különbség, míhelyt —mondjuk— a reneszánsz zenével állítjuk szembe a bécsi klasszicizmust.

Milyen idős a gregorián? E kérdés elválaszthatatlan attól, hogy mi a gregorián. Az említett történeti rétegzettség nem engedi meg, hogy erre egyetlen formulával válaszoljunk. Ne tekintse az olvasó profanizálásnak, ha az anekdotából jól ismert dialógust szabom témánkra: — Hány éves? — Ezer. — Mi ezer? — Mi hány éves?